

De ordonnantie van keizer Karel V, uitgevaardigd op 10 juli 1514 is een zeer interessant document voor wat de dorpsgebruiken omtrent de oogst betreft. Het plakkaat bestrafte hen die korenaren gingen rapen, alvorens het graan was gestuikt, met een boete van een Philippusgulden. Wie die boete niet kon betalen, wat wellicht het geval was voor de meesten, moest als straf: *'drie sondaeghen eenpaerlijck vervolghende gaen tusschen oft voere de cruycen in der processien van de kercke van de parochie daeronder dat geschiet sal syn'*.

Het was een oud en verspreid gebruik, dat de schamele lieden, die zelf geen broodwinning hadden, hun broodgraan mochten vergaren, door op de korenvelden de verloren aren te oogsten. Het moesten echter werkelijk arme mensen zijn: *'dat niemand binnen deze Heerlijkheit oichsten sal die sterck genoeg es sijn broot te verdienen.*

Om de bewaking van de oogst te vergemakkelijken, werd bij het invallen van de duisternis de klok geluid. Al wie dan nog op de akker was, moest onmiddellijk het werk stoppen en het veld verlaten, op straf van boete.

Een pacht begon steeds half maart. De voorwaarden waren *'ten halven schoof'*, zoals in 1770 bij Francis Bormans, °1718-+1804, op Bruksken. De grondheer, hier de Brustemse pastoor schreef ook nog volgende *'conditien: het half saetgoet van bijde sijde te doen; de helfgh in mijn schuer te brengen waer van hij het stroeij moet haelen; de tiende ook in mijn schuer brenge; 50 mutsaerden op het bosch te haelen; het bondergelt aen mij heel te betaelen...'*. Jan Moria van op Kapelhof was gelukkiger, want die moest voor zijn 5 bonder 16 roeden maar half bondergeld betalen.

In een oude pachtbrief van 1574 werd de opbrengst aan koren geschat op 1700 liter per ha. Een gewoon boerenbedrijf was zo- wat 7 bunder of 10 ha groot. Even vergelijken met de gekende cijfers uit 1722 (01):

Hendrik Bormans	"Bruxken"	23,2 ha
Govaert Rega	"Bruxken"	18,4 ha
Lox Lodewijk	"Piepel"	16,18 ha
Colmont Joris	"Singel"	5,26 ha
Loix Govaert-Joannes	den ouden, °1690	8,15 ha
Loix Andries, °1696	"Opperste Dorp"	7,20 ha
Schoefs Willem sr.	"Kasteel"	47,94 ha
Schoefs Willem jr.	"Opperste Dorp"	11,42 ha
Schoefs Godefridus, °1673		3,40 ha
Sproelants Guilliam	"Opperste Dorp"	3,50 ha
Sweldens Peter	"Singel"	15,17 ha
Warloz Louis	"Bornestraat"	9,50 ha
Leemans Jacobus	"Kerkhof"	2,31 ha
Daniëls Lambrecht	"Singel"	2,65 ha
Steuckers Gilis sr.	"Luyckersteenweg"	13,00 ha
Sweldens Paulus	"Singel"	22,46 ha
Van Elderen Leo	"Distelbroek"	12,17 ha

Steuckers Pasman	"Houtstraat"	3,27 ha
Van Dormael Dominick	"Distelbroek"	1,65 ha

In 1763 troffen we aan (01):

Schoofs Henricus,°1716, x Maria Martens	6,63 ha
Sweldens Peter jr.,°1718, x Marg. Roosen	4,14 ha
Lammens Govaert,°1701, x Cath. Schoofs	11,50 ha

In 1797 vonden we (01):

Van Ormelingen Gilis "Dorpsplein"	1,03 ha
Schoofs Willem,°1743, x Anna-Gert. Berebrouckx	9,16 ha
Schoofs Willem, alias Coelmont "Singel"	11,00 ha
Moria Gilis,°1743 "Kapelhof"	2,65 ha

Op de hoeve was er werk voor alle gezinsleden, al sliep men een uurtje langer in de late herfstdagen. Elk nieuw oogstjaar begon de boer met het klaarmaken van de akker voor de bezaaiing. Dat betekende ondiep losploegen van de stoppels van de vorige oogst, zodat ze sneller konden rotten. Daarop volgde een diepere grondbewerking met de ploeg, waarna de grond enkele keren werd geëgd.

Wanneer de akker het vorige jaar braak gelegen had, werd vier- maal geploegd en tussendoor bemest. Stalmest werd het hele jaar door op de mesthoop verzameld en dan met karren naar het veld gevoerd, waar het in hoopjes geplaatst werd om nadien te worden verspreid. Na het vruchtbaar maken werd opnieuw geploegd, maar op de kleinere bedrijven werd gespit. Vooraleer er kon gezaaid worden, moest de grond fijn gemaakt worden met de eg, soms aangevuld door het fijnrollen met de veldrol.

Nu kon de landbouwer zaaien. Uiteraard moest hij vooraf nog bepaald hebben welk gewas hij op welke akker wilde telen. Hiervoor hield hij rekening met het vruchtwisselsysteem. De boer droeg een zaai- kleeft, een lange linnen voorschoot met een schouderstuk, waardoor hij de armen stak. Op de rug bovenaan knoopte hij dit dicht. Vooraan hing het breed tot op de grond. De zaaier sloeg het onderste deel zo over de arm dat voor zijn buik een zak ontstond, waarin hij het zaigoed deed. Er werd heengaand met de ene en terugkerend met de andere hand gezaaid. Met de eg werd het zaad nu nog lichtjes ingewerkt.

Op de grafstenen in de kerkhofmuur van Maria Melon uit 1628 en Maria Badon uit 1629 staat telkens een driehoekige eg afgebeeld, de ene met acht, de andere met negen tanden. Waarschijnlijk beduidde dit dat de overleden vrouwen tot de boerenstand behoorden (02).

Na het inwerken van het zaad restte de boer niets anders dan te hopen op gunstig weer, zodat het rijpingsproces en de groei ongestoord konden doorgaan. Tijdens de kruisdagen op de maandag, dinsdag en woensdag voor O.L.Heer-Hemelvaart stapten pastoor en boeren in processie, met het kruis voorop, door de velden en werd er gebeden voor de vruchtbaarheid van de akkers.

Wanneer het gewas volgroeid en rijp was, brak de tijd van het oogsten aan. Het graan werd met een zicht afgemaaid, in schoven gebonden en door de vrouwen in stuiken geplaatst. Na het drogingsproces werd

de oogst 'ingehaald'. Het laden was een hele kunst en de wijze waarop de ladderkar gevuld werd, verried soms de onervarendheid van de jonge landbouwer. Het graan ging op de 'tas' (in de schuur) en werd in de winter gedorst.

Nu mochten de behoeftigen komen om te 'oogsten', om aren te lezen. Een 'vrijwis' was een stok met er bovenop een busseltje stro bevestigd. Het diende om de 'schepers' of herders te verwittigen dat zij er hun kudde niet mochten opdrijven.

Dorsen gebeurde in de schuur op de aarden vloer met behulp van de dorsvlegel, die omstreeks 1623 in gebruik kwam. Graan en kaf werden gescheiden door de wanmolen. Een gedeelte van het graan was bestemd voor eigen gebruik, een tweede deel was zaaizaad voor de volgende oogst, de rest diende als betaalmiddel voor allerlei kosten en het overschot betekende extra inkomsten. En dan kon de cyclus opnieuw beginnen.

Het 'labeurwerk' werd doorgaans verricht met hulp van de gezinsleden. Kinderen werden zeer jong ingeschakeld. Grote bedrijven deden daarnaast nog een beroep op inwonende knechten en meiden en in het oogstseizoen soms nog op tijdelijke loonarbeid zoals uitbaters van kleine bedrijfjes.

Bijna elke grote boerderij had zijn eigen herder of 'scheper'. Deze kerel had allermintst een rustig, comfortabel leventje. Dag in, dag uit droeg hij de volle verantwoordelijkheid voor zijn kudde. Er kon van alles gebeuren: zieke en gewonde dieren, ooiën die lammerden op ongelegen plaatsen en tijden. Hij leefde mee met de natuur, kende planten met hun geheime krachten en was op de hoogte van recepten en bezweringen.

Melk werd in een aarden teil in een koele kamer bewaard. Daarna werd ze in aarden potten gegoten om te rinnen (stremmen, stollen). Om het proces te bespoedigen plaatste men ze bij de haard. Bleef een kempstok (hennepstengel) rechtop staan dan kon men boteren. De geronnen melk werd in een houten karn gegoten. Met een handstok, waaraan een ronde plank vol gaten was bevestigd, werd geboterd, vaak drie uur lang al naargelang de warmte- of zuurheidsgraad. De boerin bracht de boter in een korf naar de markt in St-Truiden. Voor eigen keuken gebruikte zij nooit boter, maar wel reuzel of smout.

Slechts tweemaal in 't jaar sloeg de boerin de was: in mei en oktober. Een rijke pachter bezat dertig, veertig hemden. Met de hygiëne nam men het toen echter niet zo nauw. Sommige boeren droegen wekenlang dezelfde klederen.

Rundsvlees kwam haast nooit op tafel. Varkensvlees werd afgewisseld met een kippetje. Vrijdags at men steeds een portie vis of eieren.

De oude driejaarlijkse wisselbouw verdween stilaan na 1500 en werd vervangen door een permanente bebouwing. Dank zij een bestendige afwisseling in de bezaaiing, was het niet meer nodig de grond te laten rusten. Stilaan teelde men voedergewassen: klaver en rapen. Dit bracht veehouderij mee en dus ook een grotere voorraad mest, doordat de dieren nu konden overwinteren. De

Brabantse ploeg werd in het begin van de 18e eeuw vermeld en zou in gebruik blijven tot na de tweede wereldoorlog. In onze leemstreek waren er rollen of 'wellen' in gebruik om de grond te effenen en vaster aan te drukken. Ze waren meestal uit ijzer, terwijl men ook hier en daar houten rollen aantrof.

Men werkte van zonsopgang tot de duisternis viel.'s Avonds vergenoegde de boer zich met de klaarte verspreid door het haardvuur of een vetkaars. Alles lag in een gezellige wanorde: huisraad, keukenbenodigdheden, wastobbe, werkgereedschap, de matras van de ouders. In een zijkamertje lagen de strozakken van de kinderen op de grond. De gegoeden sliepen op een zekere hoogte boven de begane grond om aan de ratten, het insijpelend regenwater en het vuil te ontkomen. Welstellenden bezaten een matras met pluimen en lakens. Nachtkleden waren ongebruikelijk en zijn een uitvindsel van de geestelijkheid, omdat de kloosterlingen in een gemeenschappelijke zaal sliepen (03).

Van aardappelen werd te Brustem pas in 1787 melding gemaakt en dan ging het slechts over 48 roeden. In Zepperen teelde men in 1765 reeds deze knollen. Op dit gewas werden geen lasten geheven, die wel drukten op de graangewassen (tienden, maalgeld). Bovendien hadden de boeren snel ontdekt dat eenzelfde perceel, wat voedingswaarde betrof, tweemaal zoveel opbracht, wanneer het met aardappelen in plaats van met graan werd verbouwd. Daarbij overbrugde dit nieuwe gewas de tijd tussen twee oogsten en vulde het de hongerige maag wanneer werkloosheid aan de mensen elk loon onthield. Grote boeren konden experimenteren met aardappelen, want bij hen was een mislukking nog geen ramp. De 'patat' stelde echter hoge eisen aan de arbeid. Eén man moest 180 dagen werken om 1 ha te bebouwen.

De molenaar en de smid waren nagenoeg overal aanwezig. Ook voor een wagenmaker kon men in Brustem terecht. Er werd één paard gehouden per 5 ha akkerland en dat verorberde 5 liter haver per dag. Het bezit van één of meerdere paarden onderstreepte dan ook een duidelijk sociaal onderscheid. Kleine boeren gebruikten een os.

Stenge winters hadden dikwijls hun invloed op de landbouwgewassen. In december 1740 regende het zonder ophouden. In 1783 en 1784 vroom het geweldig hard en nadien waren er overstromingen zodat de dieren in de stallen moesten blijven.

IV.C.02.04. **Landbouw**

Bronnen

- 01.-E.Houtman.-"Het gemeentebestuur van Brustem van de 18e tot de 20e eeuw", in O.L.V.L., jrg.30, 1975, bijlage V, blz.216.
- 02.-Deze grafstenen werden in 1968 ingemetseld in de muur.
- 03.-De gewone parochiepriester in "Vanden vos Reynaerde" "*quaute sinen bedde moedernaect*".

